

УДК. 338.432

СУТНІСТЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Бережна Ю.С.

*Полтавський університет споживчої кооперації України
E-mail:julia01berezna@yandex.ru*

В статті автор визначив основні передумови виникнення та розвитку концепції сталого розвитку, розглянув його основні принципи та завдання, дослідив роль та місце сільського господарства в умовах сталого розвитку. Автор дійшов висновку про доцільність переходу на принципи органічного землеробства як ефективного інструменту сталого розвитку сільського господарства.

Ключові слова: сталий розвиток, сільське господарство, органічне сільське господарство

ВСТУП. У висновках конференції ООН у Ріо-де-Жанейро (1992 р.) сталий розвиток був визначений як досягнення рівноважного стану в доволі складній системі «природа — економіка — суспільство». Було зазначено, що економічне зростання країн світу без жорсткого дотримання вимог ресурсо-екологічної безпеки може призвести до повної деградації та знищення як навколишнього середовища, так і людини. Це стало результатом стрімкого науково-технічного прогресу, який передбачає використання великих обсягів невідновлюваних і вичерпуваних природних ресурсів. Сталий розвиток визнаний світовою спільнотою держав доміантною ідеологією людської цивілізації у XXI столітті, стратегічним напрямом матеріального, соціального і духовного прогресу суспільства. Основний принцип сталого розвитку формулюється так: швидкість, із якою людство використовує природні ресурси, не має перевищувати швидкості їх поновлення. У цьому зв'язку важливе місце належить збереженню природних ресурсів. [1]

За оцінками експертів ООН сільське господарство визнане найнебезпечнішим видом людської діяльності з огляду на обсяги використання природних ресурсів. Тому проблема трансформації сільського господарства на засадах сталого розвитку є актуальним питанням сьогодення.

АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ. Різним аспектам зазначеної проблеми присвячено чимало наукових праць. Глибоко аналізують теоретичні і практичні проблеми сталого розвитку сільського господарства такі зарубіжні науковці, як Д. Медоуз, Л. Браун, Г. Гарднер, Н. Картер, Д. Кортен, Г. Френч. Зазначені проблеми вивчаються в роботах таких російських авторів, як В. Белкін, Х. Гизатулін, С. Глазачов, Б. Маклярський, Т. Петрова, В. Писарев, І. Потравний, А. Урсул. Також можна відзначити ґрунтовні праці таких вітчизняних вчених, як Б. Буркинський, С. Герасимова, Л. Круглякова, В. Кухар, О. Майданник, О. Осауленко, В. Степанов, О. Царенко, О. Черкас, В. Шевчук. В цілому наші вчені торкаються переважно окремих аспектів цієї складної проблеми і не досліджують комплексно питання сталого розвитку сільського господарства.

Метою цієї статті є дослідження ключових аспектів концепції сталого розвитку та визначення сутності сталого розвитку сільського господарства.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. Характерною ознакою минулого століття було нестримне прагнення людства до забезпечення економічного і

технологічного розвитку. Успіх вимірювався переважно зростанням валового внутрішнього продукту в межах однієї країни. Вважалося, що це автоматично приведе до добробуту і значного підвищення рівня життя людей. Невтримний прогрес завжди забезпечувався за рахунок необмеженої та безвідповідальної експлуатації природних ресурсів. Суспільство такого типу фактично жило за рахунок майбутніх поколінь. Як наслідок — на початку ХХІ століття людство зустріло глобальні екологічні проблеми, голод та бідність, що призвело до чисельних регіональних конфліктів.

Стало очевидним, що неможливо більше концентруватися на такому розвитку в межах однієї країни. Такі процеси як глобалізація, лібералізація економіки, міжнародна торгівля та інвестиції здійснюють свій вплив на розвиток кожної країни. Найбільш очевидним даний процес є відносно екологічної складової сталого розвитку, бо в природі не існує меж, і від забруднення водних ресурсів, повітря та ґрунту потерпає все людство.

Неможливо створити в країні умови для сталого розвитку, якщо у сусідній країні трапляються екологічні катастрофи. З іншого боку, сьогодні, коли країни взаємозалежні, неможливий сталий розвиток країни окремо від усього іншого світу, навіть з точки зору міжнародної торгівлі. Враховуючи взаємозалежність країн у сучасному світі, міжнародна спільнота дійшла висновку щодо необхідності створення умов для забезпечення сталого розвитку в межах окремої країни, регіону та в глобальному масштабі. Спочатку теорія сталого розвитку розроблялася науковими колами різних країн, потім до розробки та впровадження ідеї сталого розвитку долучилися міжнародні організації, такі як Римський клуб (із працею «Межі зростання»), Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (Люксембург, Австрія), Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень та інші. Усі разом вони започаткували новий підхід до подолання зазначених глобальних проблем, який отримав назву — концепція сталого розвитку (sustainable development).

Термін «сталий розвиток» набув широкого розповсюдження після публікації доповіді «Наше спільне майбутнє», підготовленої в 1987 році Міжнародною Комісією ООН з навколишнього середовища та розвитку. Зазначене поняття було введено для визначення взаємовідносин між суспільством та природою. Згідно цього доповіді сталий розвиток розуміється як: «...такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». [2]

Це фактично стало продовженням концепції ноосфери, сформульованої академіком В.І. Вернадським ще на початку ХХ ст. Вона виявилася необхідною платформою для напрацювання теорії триєдиного еколого-соціально-економічного розвитку. Її суть — обов'язкова узгодженість економічного, екологічного та людського розвитку таким чином, щоб від покоління до покоління не зменшувалися якість і безпека життя людей, не погіршувався стан довкілля, а забезпечувався соціальний прогрес у своїй сталості і гармонійності. [1] Слід зауважити, що Концепція сталого розвитку включає два ключові взаємозв'язані поняття:

1) поняття потреб, у тому числі пріоритетних (необхідних для існування бідних верств населення):

2) поняття обмежень (обумовлених достатком технології і організацією суспільства), що накладаються на здатність навколишнього середовища задовольняти нинішні і майбутні потреби людства. [2]

Основним завданням сталого розвитку було проголошено задоволення людських потреб і прагнень, що є найбільш важливими для життя і надання всім можливості задовольняти свої прагнення до кращого життя в рівній мірі.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти основних принципах.

1. Людство дійсно здатне додати розвитку сталий і довготривалий характер, з тим щоб воно відповідало потребам людей, що нині живуть, не позбавляючи при цьому майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби.

2. Наявні обмеження в області експлуатації природних ресурсів відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності.

3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізовувати свої надії на благополучніше життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з найголовніших причин виникнення екологічних і інших катастроф - убогість яка стала в світі звичайним явищем.

4. Необхідно узгоджувати спосіб життя тих, хто має в своєму розпорядженні великі засоби (грошові і матеріальні), з екологічними можливостями планети, зокрема щодо вжитку енергії.

5. Розміри і темпи зростання населення мають бути погоджені із змінним продуктивним потенціалом глобальної екосистеми Землі.

Особливо підкреслюється динамічний характер сталого розвитку. Наголошується, що воно є не незмінним достатком гармонії, а швидше процес змін у якому масштаби експлуатації ресурсів, направлення капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку і інституційні зміни узгоджуються з нинішніми і майбутніми потребами. [2]

Таким чином, концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної і екологічної. [3]

Існує низка передумов, що зробили концепцію сталого розвитку поширеною як в системі традиційної економічної науки, так і в суспільстві.

Головною передумовою стали геополітичні події в світі в середині XX століття. Якщо раніше ареною економічного зростання були лише декілька країн Європи і Північної Америки, то тепер засноване на єдиних принципах світове господарство включає практично весь світ.

Модель розвитку, що застосовувалася країнами, що розвиваються, в 50-60-і роки, орієнтувалася на досягнення економічної ефективності. [3] Вважалося, що лише ефективність економічної системи здатна прокласти шлях до загального процвітання і покінчити з нерівністю як в рамках окремої країни так і у світовому масштабі. Проте неодноразово зазначалася надзвичайно низька ефективність

економічної системи промислово розвинених країн, заснована на непропорційно високих витратах природних ресурсів. [4]

На початок 70-х років зростаюча чисельність бідних верств населення в країнах, що розвиваються, і відсутність переваг економічного розвитку привели до зростання числа спроб безпосередньо виправити ситуацію з розподілом доходів. Стало очевидним: єдине, що може виправити ситуацію це конкретні дії, зроблені в широких масштабах і погоджені на світовому рівні. Парадигма розвитку перемістилася у бік урівноваженого зростання, яке в явній формі враховувало соціальні цілі (особливо завдання скорочення чисельності бідних верств населення) і надавало їм таке ж значення як і економічній ефективності. [5]

Третім основним завданням розвитку став захист навколишнього середовища. На початок 80-х років було накопичено велику кількість інформації, що свідчить про те, що деградація навколишнього середовища через нераціональне використання природних ресурсів є серйозною перешкодою для економічного розвитку. [4]

Сільське господарство є видом людської діяльності, який спричиняє найбільше споживання природних ресурсів. Результатом такої діяльності зазвичай є ерозія ґрунтів, виснаження водних ресурсів, втрата тваринного світу, агрохімічні отруєння ґрунтів, водні і повітряні забруднення. Водночас зростання чисельності населення планети вимагає збільшення масштабів виробництва продуктів харчування.

Слід також зауважити, що світова продовольча криза стала новим викликом для сільськогосподарського виробництва. За інформацією Світового банку світова продовольча криза привела до зuboжіння 100 мільйонів осіб у країнах з низькими прибутками. За даними звіту ООН більше 40 країн світу потерпає від нестачі продовольства в зв'язку з різким підвищенням цін на продукти харчування. Слід зауважити, що така ситуація розвивається за умов цілком достатнього світового виробництва продовольства, що дозволяє задовольнити потреби зростаючого населення планети. За даними Організації ООН з продовольства й сільського господарства (FAO) на сьогодні у світі голодує приблизно 800 млн. осіб. Експерти організації вважають, що головною причиною є нерівномірність розподілення продуктів серед країн та континентів як наслідок боротьби за встановлення контролю над природними ресурсами, що вичерпуються. [6]

Головна функція сталого розвитку в даному контексті - це забезпечення продуктами харчування зростаючого населення за умови збереження та відновлення природного середовища. Неможливо досягти стану продовольчої забезпеченості, не забезпечивши населення продуктами харчування в обсягах, достатніх для повноцінного задоволення потреб людей у продовольстві. Особливу роль відіграє виробництво екологічно чистих і безпечних для здоров'я продуктів. Безпека харчових продуктів і продовольчої сировини належать до основних факторів, що визначають здоров'я населення (а це вже соціальна складова концепції сталого розвитку). Відомо, що близько 70% шкідливих речовин надходить в організм людини разом із продуктами харчування.

Екологічно чистими і безпечними для здоров'я прийнято вважати продукти, що не містять токсичних речовин, не мають канцерогенів, не справляють мутагенних чи інших несприятливих впливів на організм людини. [7]

За такої ситуації аграрний бізнес стає вигідним у багатьох країнах, зокрема в Україні. Проте експерти також наголошують про необхідність впровадження заходів із збереження та захисту ресурсів та впровадження нових збалансованих методів сільського господарства, до яких відносять органічне сільське господарство.

У широкому контексті органічне сільське господарство - це практична реалізація в сфері аграрного виробництва загальної концепції "сталого (екологічно і соціально збалансованого) розвитку", що задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Воно дозволяє в перспективі узгодити і гармонізувати економічні, екологічні та соціальні цілі в галузі сільського господарства, а його суспільні блага включають, зокрема:

- незалежність від промислових хімікатів, зменшення енергоємності агровиробництва, суттєве зниження виробничих витрат і залежності від зовнішнього фінансування;

- екологічні переваги - мінімізація негативного впливу на довкілля через запобігання деградації земель (ерозії, підвищеної кислотності, засоленості), збереження та відновлення їхньої природної родючості; припинення забруднення водних басейнів і підземних вод, очищення джерел питної води від токсичних хімікатів, зменшення викидів в атмосферу парникових газів та зв'язування вуглецю;

- збереження біорізноманіття та генетичного банку рослин і тварин, відмова від домінування монокультур, утримання тварин у наближеному до природного середовищі;

- розвиток місцевих, національних та міжнародних ринків органічної продукції, сприяння справедливій міжнародній торгівлі;

- збільшення кількості робочих місць у сільській місцевості, нові перспективи для малих фермерських господарств та сільських громад;

- підвищення самостійності та відповідальності аграрних виробників у процесі прийняття управлінських рішень, сприяння інноваційним сільськогосподарським дослідженням, підвищення ролі місцевих знань та ініціатив;

- здорові, екологічно чисті та повноцінні продукти харчування. [8]

Сьогодні органічне сільське господарство практикується, за приблизними оцінками, у ста країнах світу й є одним із самих перспективних сегментів аграрного ринку. Темпи росту продажів органічних продуктів харчування збільшуються на 20-25% у рік. До країн-лідерів, що активно впроваджують та підтримують органічне сільське господарство слід віднести Великобританію, Швейцарію та Швецію.

Проте слід також відзначити причини, які перешкоджають широкому поширенню органічного сільського господарства [9]:

- недостатня підтримка й визнання з боку державних організацій (консультаційних служб, сільськогосподарських шкіл, міністерств, вузів);

- відсутність інформації, особливо про такі аспекти, як організація праці, ринкова економіка, економіка й організація виробництва в екологічному сільському господарстві;

- відсутність можливостей навчання, особливо в професійних училищах і технікумах, а також слабкий розвиток консультаційної служби;
- повільне освоєння ринку збуту органічної продукції.

Фахівці НАН України виділяють ряд основних передумов та чинників, що зумовлюють перехід України до сталого розвитку сільського господарства. Зокрема офіційне приєднання України до рамкового документа ООН «Порядок денний на XXI століття», підписання Україною ряду міжнародних договорів, які зобов'язують уряд вести країну в напрямку сталого розвитку, є міжнародними передумовами такого переходу. До внутрішніх чинників слід віднести - екологічні, ресурсні, соціально-демографічні та суспільні. [10]

Аналізуючи дослідження вітчизняних вчених щодо процесу переходу України на засади сталого розвитку сільського господарства, слід зауважити, що незважаючи на існуючі труднощі, галузь органічного агровиробництва інтенсивно розвивається. В Україні є всі умови для розвитку органічного агровиробництва. По-перше, це наявність родючих чорноземів у екологічно-чистих регіонах, а по друге, низький рівень доходів сільського населення у свою чергу обумовлює малі норми використання мінеральних добрив та пестицидів. Вже існує певна категорія людей (до 5%), здебільшого мешканці великих міст, які з певних причин прагнуть споживати органічні продукти, і готові платити за це немалі гроші. Ця категорія споживачів утворює певну початкову нішу для поширення органічних продуктів в Україні. Створюються також сприятливі умови для виходу продукції такого типу на міжнародний ринок. [11]

Питанням впровадження та розвитку органічного сільського господарства в Україні приділяється значна увага з боку вітчизняних науковців (В.І. Артиш, Н.В. Бородачевої, М.І. Кобець, Є.В. Милованов, В.О. Шлапак), проте проведення відповідних досліджень та, як результат, розробка рекомендацій має постійно враховувати зарубіжний досвід та сучасні світові тенденції сталого розвитку.

Можна зробити **висновок**, що екологізація сільськогосподарського виробництва має стати пріоритетним напрямом у переході сільського господарства на засади сталого розвитку й відповідати вимогам оптимального поєднання екологічного фактора й економічних інтересів. Сьогодні Україна не повинна стояти осторонь екологічно-орієнтованих процесів трансформації системи аграрного виробництва, що заснована на принципах сталого розвитку. Необхідно переймати багатий досвід міжнародних організацій, Європейського Союзу, а також країн-лідерів із запровадження органічних технологій, як інструменту сталого розвитку сільського господарства.

Список літератури

5. Поплавська Ж. Як дорости Україні до сталого розвитку/ Ж.Поплавська, В.Поплавський// Вісник НАН України.- 2007.- №9.- С. 8-15.
6. Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. Режим доступу: www.unep.org/RU_FactSheet_1_Environment_for_Development-Web.pdf
7. Мунасингхе М., Круз В. Экономическая политика и окружающая среда. Опыт и выводы. Публикации Всемирного банка по проблемам окружающей среды. Режим доступу: www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2004/07/07/.../012Gizatullin.pdf
8. Печчеи А. Человеческие качества. Режим доступу: www.igrunov.ru/cat/vchk-cat-bibl/articles/peccei/
9. Гизатуллин Х.Н., Троицкий В.А. Концепция устойчивого развития: новая социально-экономическая парадигма//*Общественные науки и современность*. - 1998. - № 5. - С. 124-130.
10. FAO Food Security Statistics. Режим доступу: <http://www.fao.org/economic/ess/food-security-statistics/en/>
11. Ляшенко В.А. Вплив екологічних факторів на досягнення продовольчого забезпечення населення//Економіка та держава. – 2007. - №12. – С.85-86
12. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку. – Київ. - 2004. – С. 22
13. Лукьянова А.Н. Экологическое сельское хозяйство. Режим доступу: <http://biznet.kiev.ua/index.php?showtopic=7649>
14. На меті - сталий розвиток України// Вісник НАН України.- 2007.- №2.- С. 14-45
15. Шлапак В.О. Про вирощування екологічно чистої овочевої продукції в Україні: Матеріали науково-практичного семінару „Сучасні тенденції виробництва та маркетингу органічної продукції”, Львів, 31 березня. 2004 р.- С. 30-33

Бережная Ю.С. Сущность устойчивого развития сельского хозяйства/Ю.С. Бережная // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Экономика и управление. – 2010. – Т. 23 (62). № 1. - С. 35-41.

В статье автор определил основные предпосылки возникновения и развития концепции устойчивого развития, рассмотрел его основные принципы и задачи, исследовал роль и место сельского хозяйства в контексте устойчивого развития. Автор сделал вывод о целесообразности перехода на принципы органического земледелия как эффективного инструмента устойчивого развития развития сельского хозяйства.

Ключевые слова: устойчивое развитие, сельское хозяйство, органическое сельское хозяйство

Berezhna Y.S. Sustainable development of agriculture/Y.S.Berezhna // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Economy and Management. – 2010. - Vol. 23 (62), № 1. – P. 35-41

In article author has defined the main preconditions of the sustainable development concept origin and statement, has considered its general principles and goals, investigated the role and place of the agriculture in condition of the sustainable development. The author concludes about practicability of the transition on principles of the organic agriculture as efficient instrument of the sustainable development.

Keywords: *sustainable development, agriculture, organic agriculture*

Статья поступила в редакцию 20.01.2010 г.